

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Maanmieli, Karoliina; Hämäläinen, Matias

Title: Elokuva apatiaa vastaan : etnografinen tutkimus kirjallisuusterapian menetelmiä hyödyntävästä nuorten elokuvahankkeesta

Year: 2024

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittajat 2024

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Maanmieli, K., & Hämäläinen, M. (2024). Elokuva apatiaa vastaan : etnografinen tutkimus kirjallisuusterapian menetelmiä hyödyntävästä nuorten elokuvahankkeesta. *Lähikuva*, 37(4), 47-66. <https://doi.org/10.23994/lk.154732>

Karoliina Maanmieli ja Matias Hämäläinen

Karoliina Maanmieli, FT,
tutkijatohtori, Musiikin, taiteen
ja kulttuurin tutkimuksen laitos,
Jyväskylän yliopisto

Matias Hämäläinen, projekti-
tutkija, Musiikin, taiteen ja
kulttuurin tutkimuksen laitos,
Jyväskylän yliopisto

ELOKUVAA APATIAA VASTAAN

Etnografinen tutkimus kirjallisuus- terapian menetelmiä hyödyntävästä nuorten elokuvahankkeesta

Artikkelissa tarkastellaan nuorten osallisuutta vahvistavaa taideprosessia, jossa hankkeen osallistajat toimivat keväällä 2024 ensi-iltansa saaneen Terapian tarpeessa -lyhytelokuvan käsikirjoittajina, ohjaajina, kuvaajina ja näyttelijöinä. Hankkeen tavoitteena oli paitsi vahvistaa nuorten taiteellisia ja teknisiä taitoja myös kehittää uusi nuorten kokemustarinoihin ja kirjallisuusterapiaan pohjautuva elokuvatyöskentelyn menetelmä. Lisäksi osallistuminen tarjosi nuorille mahdollisuuden oppia ja kehittää tiimityöskentelyn ja viestinnän taitoja. Tutkimus on luonteeltaan etnografinen tapaustutkimus nuoria voimauttavasta toiminnasta, ja yksi sen merkittävimmistä löydöistä oli se, kuinka vastaavissa hankkeissa olisi jatkossa ensiarvoisen tärkeää huomioida audiovisuaaliseen työskentelyyn liittyvien resurssien riittävyys niin ajallisesti kuin taloudellisestikin.

Johdanto

Tässä artikkelissa kuvaamme Mieleton muuvi -hankkeessa yhdessä viiden nuoren aikuisen kanssa toteutettua nuorilähtöistä elokuvaprojektia ja siihen liittyvää etnografista toimintatutkimusta. Nuoret osallistuivat toiminnan suunnitteluun, arviointiin ja terapia-aiheisen elokuvan tekemisen kaikkiin vaiheisiin: ideointiin, käsikirjoittamiseen, kuvaamiseen, ohjaamiseen sekä elokuvatapahtumien markkinointiin. Hankkeen tavoitteena oli parantaa siihen osallistuvien nuorten aikuisten toimijuutta, itsetuntemusta ja elämänlaatua sekä kehittää yhteistyössä osallistujien kanssa kirjallisuusterapiaan ja elokuvatyöskentelyyn pohjautuva, nuorten toimijuuden kokemusta vahvistava taide- ja tarinalähtöinen menetelmä (ks. Autio 2024). Kirjallisuusterapia on luovuus- tai taideterapian muoto, jossa lukemista, kirjoittamista ja keskustelua käytetään ohjatussa terapeuttisessa vuorovaikutuksessa itsetunnon ja oman elämän käsittelyn menetelmänä (Ihanus 2022, 32). Kirjoittajista Karoliina Maanmieli toimi hankkeessa ryhmän ohjaajana ja elokuvan tuottajana, Matias Hämäläinen puolestaan kuvaajana ja editoijana.

Hankkeen idea syntyi syksyllä 2022 tämän artikkelin kirjoittajan Karoliina Maanmielen suunnitelmassa Huhtasuon Kylätoimiston johtajan Henna Aution kanssa nuorten toimijuuden ja osallisuuden tukemiseen tähtäävää, kirjallisuusterapeuttista ryhmätoimintaa. Koska meillä oli omat epäilyksemme siitä, onnistuuko lukemiseen ja kirjoittamiseen pohjaava ryhmätoiminta tavoittamaan nuoria, päätimme ottaa lähtökohdaksi elokuvan. Monissa maissa elokuvan vuorovaikutuksellista ja terapeuttista käyttöä pidetään itsenäisenä luovuusterapian muotona (Wooder 2008), mutta myös kirjallisuusterapiatyöskentelyssä elokuvia ja muuta audiovisuaalista aineistoa käytetään toisinaan tekstien lisäksi materiaalina terapeuttisessa vuorovaikutuksessa. Oletimme, että audiovisuaalinen tulokulma voisi houkutella nuoria, sillä esimerkiksi lyhyiden videoklippien tekeminen erilaisilla sosiaalisen median alustoilla on olennainen osa nykyistä nuorisokulttuuria ja tärkeä identiteetin rakentamisen väline. Näin elokuvien katsominen ja tekeminen voisivat mahdollistaa oman elämän ja omien ihmissuhteiden reflektoinnin turvalliselta etäisyydeltä. Samalla elokuvilla on myös kyky vaikuttaa yhteiskuntaan tavoittamalla ajankohtaisia ilmiöitä – esimerkiksi Todd Philipsin ohjaamassa *Joker*-elokuvassa (USA 2019) ja sen dystooppisessa pahoinvointiyhteiskunnan kuvauksessa on jotain erityisen puhuttelevaa nykyihmiselle (vrt. Lehtinen 2019).

Haimme hankkeelle rahoitusta Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahastosta keväällä 2023 ja saimme myönteisen päätöksen. Hanke alkoi syksyllä 2023. Toiminta järjestettiin arkipäivisin päiväsaikaan ja se oli tarkoitettu ensisijaisesti Jyväskylän Huhtasuon lähiössä asuville työelämän ja koulutuksen ulkopuolisille täysi-ikäisille. Perustelimme rahoittajalle hankkeen tarpeellisuutta alueen korkean työttömyysasteen, päihdeongelmien ja nuorten korkean syrjäytymisriskin kautta, mutta varsinaisessa toiminnassa ja sen markkinoinnissa emme halunneet lähestyä emmekä määritellä asioita ongelmalähtöisesti tai valikoida mukaan esimerkiksi erityisesti syrjäytymisuhan alla olevia henkilöitä, mikä saattaisi leimata osallistujia (ks. esim. Järvinen & Janhukainen 2001). Sen sijaan halusimme keskittyä yhteiseen luovaan prosessiin ja nuorten omaa toimijuutta tukevaan osallistumisen mahdollistamiseen. Hankkeeseen mukaan lähteneet nuoret ja yksi varttuneempi osallistuja tavoitettiin paikkakunnan nuorisotiloissa ja sosiaalisen median kanavissa toteutetun mainonnan sekä Huhtasuon alueen nuorisotyöntekijöiden avulla. Moniammatillinen yhteistyö onkin osoittautunut tärkeäksi nuorten tavoittamisessa (ks. esim. Reunanen 2013, 22). Toimintaan osallistui tämän artikkelin kirjoittajien ja ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyönsä (Autio 2024) Mieleton muuvi -hankkeessa tehneen Henna Aution lisäksi yhteensä viisi nuorta aikuista, yksi kuvaajana ja pääosan esittäjänä toiminut eläkeikäinen vapaaehtoinen sekä kolme näyttelijää, jotka tulivat mukaan vasta kuvausvaiheessa. Kaksi ryhmän viidestä nuoresta ei osallistunut kuvausvaiheeseen. Hanke huipentui projektin päätöstilaisuuteen, *Terapian tarpeessa* -lyhytelokuvan ensi-iltaan toukokuussa 2024.

Artikkelissa kuvaamme nuorilähtöisen elokuvatyöskentelyn etenemistä, siihen liittyviä vaiheita, toimintaa ohjaavia päätöksiä ja haasteita sekä prosessia havainnoivan etnografisen tutkimuksen tuloksia. Keskityimme erityisesti nuorten osallisuuteen ja kirjallisuusterapian menetelmiä käyttävän elokuvatyöskentelyn erityispiirteisiin oman elämän prosessoinnissa turvalliselta etäisyydeltä. Osallisuudella tarkoitamme Kiilakosken ja Nivalan (2012) tavoin yksilön kokemusta siitä, että hänellä on mahdollisuus olla toimijana osa yhteisöä itselleen mielekkäillä tavoilla niin, että omat mielipiteet tulevat kuulluksi.

Reflektoimme myös sitä, mitä nuorille aikuisille suunnatussa elokuvatyökentelyssä on tulevissa hankkeissa hyvä ottaa huomioon, sillä tutkimusartikkeleista ja -raporteista puuttuu usein käytännönlähtöinen kuvaus siitä, mitä taidelähtöisiä menetelmiä hyödyntävissä hankkeissa tapahtuu ja millaisia haasteita ja toisaalta onnistumisia niissä voidaan kohdata. Tutkimuksen tavoitteena on saada tutkimuksen tulokset laajempaan tietoisuuteen niin, että vallitsevia käytänteitä voitaisiin muuttaa ja hyödyntää entistä enemmän luovia työtapoja nuorten osallisuuden ja toimijuuden tukena. (Vrt. Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 21; Hämeenaho et al. 2022, 188).

Elokuva nuoria osallistavana taidelähtöisenä menetelmänä

Taidelähtöisten menetelmien käytöstä nuorten parissa tehtävässä työssä on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana saatu Suomessa valtavasti myönteisiä kokemuksia (ks. esim. Känkänen 2013; Laitinen 2017; Huhtinen-Hilden & Isola 2019; Laitinen 2021). Tutkimusmenetelminä hankkeissa on käytetty muun muassa taiteellista tutkimusta ja osallistavaa toimintatutkimusta. Esimerkiksi Suomen Kulttuurirahaston tuella toteutetut Myrsky-hankkeet (2008–2011) ovat tarjonneet tärkeää tutkimus- ja kokemustietoa. Niissä tavoitteena oli nuorten hyvinvoinnin lisääminen taiteen tekemisen, esimerkiksi tanssin, kirjoittamisen, elokuvien tai sirkustaiteen avulla. Mukana oli tuhansia nuoria koko Suomesta. (Siivonen 2010, 4.) Esimerkkinä viime vuosina toteutetuista laajoista hankkeista mainittakoon Tampereen TOSI-hanke (Kyttänen 2022), jossa suunniteltiin ja toteutettiin alle 30-vuotiaiden nuorten osallisuutta kehittävää taidetoimintaa vuosina 2020–2023. Taideperustaisia menetelmiä käyttävissä työpajoissa nuorille annettiin välineitä oman elämänpolun kartoittamiseen, parempaan itsetuntemukseen sekä omien vahvuuksien tunnistamiseen ja käyttöön.

Tärkeänä osatekijänä taidelähtöisissä menetelmissä on niin sanottu metaforinen suoja (Känkänen 2013, 99), jolla tarkoitetaan taiteellisen toiminnan suojaavaa tai vapauttavaa potentiaalia ilmaista taiteen kautta jotain, jolle aiemmin ei ole ollut sanoja tai jonka ilmaiseminen ilman etäännyttämistä voi olla liian vaikeaa. Toinen tärkeä näkökulma on nuorten osallistuminen taideperustaisen toiminnan suunnitteluun, mikä onkin yleistynyt viime vuosina – esimerkiksi parhaillaan käynnissä olevassa Ilmastokriisin etulinjassa -hankkeessa (2022–2025) ajatuksena on suunnitella ja toteuttaa taideperustaisia työpajoja nuorten kanssa ja ehdoilla (Xamk 2024).

Myös elokuvien tekeminen nuorten hyvinvointia ja osallisuutta tukevana taidelähtöisenä menetelmänä on yleistynyt viime vuosina niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Hyvä esimerkki yhteisöllisestä elokuvantekoprosessista on brittiläisen Children's Workforce Development Councilin (CWDC) toteuttama, 15 nuoren, nuorisotyöntekijöiden ja päättäjien kanssa tehty tutkimus. Sen tarkoituksena oli kartoittaa elokuvanteon mahdollisuuksia nuorten tukemiseksi niin, että he voisivat kehittää muun muassa luovuuttaan, teknistä osaamistaan, positiivista elämänasennetta, vastuullisuutta ja yhteistyötaitoja. Hanke auttoi nuoria kehittämään edellä mainittuja taitoja ja heidän motivaationsa osallistua sekä innostuksensa elokuvantekoa kohtaan säilyivät koko hankkeen ajan. Paitsi elokuvan tekoprosessi myös elokuvan esittäminen yleisölle antoi mahdollisuuksia vuorovaikutukseen. Lisäksi nuoriin vetosi se, että he pääsivät osallistumaan koko hankkeen arviointiin. (CWDC 2010, 4–5, 15–16.)

Suomessa yksi elokuvakasvatuksen alan aktiivisista toimijoista on Koulu-
kino, jonka ylläpitämä Kelaamo sekä järjestää monenlaista elokuvatoimintaa
että kokoaa tietoa muista kotimaisista elokuvahankkeista verkkosivuilleen
(Kelaamo 2024). Useat koulut ovatkin lisänneet opetukseensa elokuvakasva-
tusta. Se kuitenkin keskittyy useimmiten elokuvien katseluun ja analysoin-
tiin eli medialukutaitoon. Medialukutaidon vastapari, mediakirjoitustaito,
sen sijaan jää vähemmälle. Tämä on *Kaikki kuvaa* -elokuvakasvatussivuston
mukaan yhteiskunnallisesti tärkeä uusi kansalaistaito, joka auttaa ymmärtä-
mään maailmaa paremmin, kehittää ryhmätyötaitoja taiteellisen tekemisen
helpottamana ja edistää pitkäjänteisyyttä (HundrED 2024).

Mielelön muuvi -hankkeen suunnittelussa hyödynsimme aiheesta saatavil-
la olevaa laajaa tutkimustietoa sekä Karoliina Maanmielen pitkää kokemusta
kirjallisuusterapian alalta. Kirjallisuusterapia on erityisesti mielenterveystyön
saralla osoittautunut traumasensitiiviseksi ja turvalliseksi menetelmäksi oman
elämäntarinan rakentamisessa (ks. Holopainen et al. 2021). Sen avulla on
mahdollisuus ymmärtää paremmin omaan henkilöhistoriaan liittyviä asia-
yhteyksiä, tunnistaa omia voimavaroja ja suunnata ajatuksia kohti tulevaa
(Ihanus 2022, 42).

Koska tavoitteenamme oli mahdollisimman käytäntölähtöinen, kehittä-
mistyötä ja tutkimusta saumattomasti yhdistävä toimintatapa, valitsimme
viitekehikseksemme etnografisen osallistuvan toimintatutkimuksen. Kirjoit-
tamisen tutkija Emilia Karjula (2022, 6) korostaa, että etnografisella tutkimuk-
sella on paljon yhteistä taideperustaisen tutkimuksen kanssa: molemmat, niin
kenttätutyötä tekevä etnografi kuin taiteellisen tutkimuksen tekijä saavat tietoa
tutkimuskohteestaan oman osallistumisensa ja tutkimuskohteen läheltä, pros-
essin sisältäpäin seuraamisen kautta. Tavoitteenamme on tässä artikkelissa
jakaa kokemustietomme hankkeen etenemisestä, onnistumisista, ongelmista
ja niiden ratkaisuista lukijalle niin, että tietoa voitaisiin käyttää hyödyksi
vastaavanlaisen toiminnan suunnittelussa ja organisoimisessa.

Tutkimuskysymykset ja -menetelmät

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Millaisia merkityksiä nuoret antoivat nuorilähtöiselle elokuvatyöskentelylle ja omalle osallistumiselleen?
2. Miten kirjallisuusterapian menetelmiä hyödyntävässä audiovisuaalissa työskentelyssä voidaan käsitellä omaa elämää turvalliselta etäisyydeltä ja yhdistää osallistujien tarinat yhteiseksi elokuvaksi?
3. Minkälaisia asioita nuorilähtöisessä elokuvatyöskentelyssä on hyvä huomioida prosessin eri vaiheissa, ja minkälaisia haasteita työskentelyyn voi liittyä?

Hankkeen tutkimusaineisto koostuu kenttätutkimuspäiväkirjan ja hankkeen eri vaiheissa otettujen videoiden ja valokuvien lisäksi osallistujien yksilöhaastattelujen ja elokuvaprosessia käsittelevän ryhmäkeskustelun litteraateista. Aineiston analyysi toteutettiin tematisoinnin sekä aineistolähtöisen tekstianalyysin keinoin. Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset täsmentyivät aineiston läpikäynnin myötä.

Tutkimus oli luonteeltaan etnografinen osallistava toimintatutkimus, jossa on tärkeää joustava ja ihmisten tarpeisiin muovautuva sekä heidän toimintaansa läheltä seuraava, jatkuvaan havainnointiin ja toiminnan arviointiin sekä kehittämiseen pohjautuva tutkimusote. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, että

osallistujien päätöstä tehdä teknisesti vaativa elokuva helpomman digitarinan sijaan kunnioitettiin sen aiheuttamista haasteista huolimatta. Kiinnitimme tutkimusasetelmassa erityistä huomiota eettisiin kysymyksiin, kuten esimerkiksi tutkimuslupiin, valta-asetelmiin sekä oman tarinan etäännyttämiseen suhteessa valmiiseen elokuvaan (vrt. Fingerroos & Kokko 2022, 73–75; Hämeenaho & Väkeväinen 2022, 92–104, Känkänen 2013, 99). Kuten aina etnografisessa tutkimuksessa, tässäkin tutkimuksen tyyli oli hyvin käytännönläheinen. Hankkeen aineistonkeruussa käytettiin tutkijoiden osallistuvaa havainnointia, joka on yksi tavallisimmista etnografisen tutkimuksen menetelmistä (vrt. Hämeenaho et al. 2022, 181). Etnografinen tutkimus pohjautui myös arviointiin ja dialogiin yhdessä hankkeen osallistujien kanssa (*collaborative ethnography*). Tässä artikkelissa näkökulma on kuitenkin enemmän nuorten osallistumisessa elokuvan tekemiseen kuin tutkimukseen, sillä kehittämistyön alkuvaiheessa nuoret määrittelivät oman roolinsa kehittämisprosessissa pikemminkin palautteen antajina kuin aktiivisina kehittäjinä. Nuorten mielenkiinto kohdistui ennen kaikkea elokuvan tekemisessä tarvittavien taitojen omaksumiseen. Toisaalta toimintatutkimuksen valta-asetelmia tasa-arvoisti se, että yksi nuorista halusi toimia elokuvan ohjaajana ja toinen tehdä hankkeessa ammattikorkeakoulun harjoittelunsa ja osallistua myös tätä kautta toiminnan arviointiin.

Tutkimuksen kaikissa vaiheissa korostui etnografinen kirjoittaminen (ks. Kouri & Mahlamäki 2022, 379), johon kuului muun muassa tutkimuspäiväkirjan pitäminen sekä puhuttu ja kirjoitettu dialogi hankkeen eri toimijoiden välillä. Hankkeessa käytettiin kirjoitettujen kenttämuistiinpanojen lisäksi myös valokuvausta ja videointia tallennusmenetelmänä ja muistin tukena. Etnografisessa tutkimuksessa tämä on tyypillistä – kaikki havainnoitavat asiat eivät ole helposti tai ollenkaan sanallistettavissa ja tilanteiden raportointi kirjoittamalla voi olla mahdotonta myös ajankäyttöön liittyen (Kupiainen 2022, 208). Valokuvaamalla materiaalia voi kerätä helposti ja nopeasti. Valokuvat mahdollistavat uusien havaintojen teon myös tilanteiden jälkeen. Valokuvien merkitys korostui varsinkin elokuvan kuvausvaiheessa, koska kuvausjärjestelyjen keskellä oli vaikeaa pysähtyä kirjoittamaan huomioita ylös. Tutkija pyrki jokaisella tapaamisella ottamaan kuvia esimerkiksi kuvausrekvisiitasta, ryhmän työskentelystä, alkukierroksen kuvakorteista ja fläppitaulusta, johon olimme keränneet ideoita elokuvan aiheista ja teemoista.

Elokuvatyöskentelyn eteneminen

Ryhmätoiminta alkoi elokuun 2023 lopussa. Ensimmäiselle istunnolle osallistui viisi nuorta aikuista ja yksi iäkkäämpi henkilö. Hankkeesta aloittanut kuuden hengen ryhmä oli ihanteellinen luovan osaamisensa puolesta: nuorten joukossa oli luovien alojen opiskelijoita ja harrastajia – säveltäjä, runoilija, muusikkoja ja piirtäjiä. Lisäksi joukon jatkona oli eläkeikäinen televisioalan ammattilainen, joka täydensi hankkeeseen palkatun videokuvaajan työtä. Yksi nuorista kuvasi ryhmän monialaista osaamista näin: ”Luovuus on valkoinen väri, joka kulkee spektrin läpi. Jokainen meistä on eri väri.” (Tutkimuspäiväkirja 20.9.2023.) Yksi nuorista oli vasta äskettäin muuttanut Suomeen eikä vielä pystynyt viestimään suomen kielellä. Siksi kävimme keskustelut aluksi pääosin englanniksi.

Ryhmän ohjaajana toimi Karoliinan lisäksi hankkeesta ammattikorkeakoulun opinnäytetyönsä (Autio 2024) tehnyt Henna. Hän toimi elokuvan tuottajana sekä kuvausjärjestelijänä ja hänellä oli kokonaisvastuu hankkeen

hallinnoinnista. Se, että ohjaajia oli kaksi, helpotti havaintojen tekoa. Ohjaajat pystyivät vuorottelemaan niin, että toinen pystyi osallistumaan ryhmän toimintaan ja tekemään havaintoja muun muassa muistiinpanoja kirjoittamalla ja valokuvaamalla. Kerätystä aineistosta oli myös mahdollista keskustella jälkikäteen.

Olimme hankkeen suunnitteluvaiheessa ajatelleet, että toiminta etenisi vaiheittaisesti ryhmäytymisen ja omaelämäkerrallisten tarinoiden kautta yhteisen lyhytelokuvan tai digitarinan rakentamiseen. Olimme hahmotelleet kolme erillistä vaihetta:

1. Ryhmäytyminen ja toiminnan käynnistyminen (4 kokoontumiskertaa).
2. Oman elämäntarinan tarkastelu elokuvien avulla (6 kokoontumiskertaa).
3. Omien digitarinoiden/yhteisen lyhytelokuvan rakentaminen (6 kokoontumiskertaa).

Kerroimme ryhmälle, että tapaisimme ainakin parin kuukauden ajan viikoittain ja sen jälkeen tapaamisten kesto ja tiheys määräytyisivät sen mukaan, millaista lopputulosta olemme tavoittelemassa. Ryhmän yksimielinen kanta oli, että tekisimme lyhytelokuvan teknisesti huomattavasti yksinkertaisemman digitarinan sijaan ja käyttäisimme loppusyksyn elokuvan kuvauksiin. Lopulta eri vaiheiden kesto muokkaantui huomattavan erilaiseksi kuin mitä olimme alun perin hahmotelleet, ja näin kaksi ensimmäistä vaihetta sulautuivatkin lopulta toisiinsa. Seuraavassa kuvaamme tarkemmin prosessin vaiheittaista etenemistä.

Kirjallisuusterapeuttinen elokuvatyöskentely

Suunnittelimme ryhmäistunnot kirjallisuusterapeuttisen työskentelyn toimintamallin mukaisesti, koska kirjallisuusterapian toimintatavat helpottavat ryhmäytymistä sekä vähentävät suorituspaineita (vrt. Holopainen et al. 2021). Kirjallisuusterapeuttisiin elementteihin kuului muun muassa istunnon aloittaminen alkukierroksella, jonka aikana osallistujat saivat esimerkiksi kuvakorttien avulla virittäytyä työskentelyyn. Myös yhteiseen ideointiin käyttämämme sanapilvi on kirjallisuusterapiassa tavallinen metodi. Yhdessä kerätyillä sanoilla oli turvaa tuova vaikutus – itse valittu, ehkä vahvojakin omaelämäkerrallisia muistoja tai tunteita sisältänyt sana ei muiden joukossa enää kanna samaa painoa, vaan asettuu osaksi kokonaisuutta. Näin assosiaatioita on turvallista käsitellä etäännytettyinä toisten kanssa ja ympärillä olevat sanat tuovat mukanaan uusia assosiaatioita ja näkökulmia. Tämä on hyvä esimerkki taiteen tarjoamasta metaforisesta suojasta (vrt. Känkänen 2013, 99) ja sen potentiaalista oman elämän prosessoinnissa.

Syksyn aikana järjestimme yhteensä yhdeksän kokoontumista. Yksilöllisissä kohtaamisissa halusimme antaa tarpeeksi tilaa jokaiselle osallistujalle tulla varmasti kohdatuksi omilla ehdoillaan sekä vahvistaa myös nuorilta itseltään tulevia omaehtoisia hienovaraisiakin aloitteita.

Toisella kokoontumiskerralla 20.9.2023 kävimme läpi syksyn aikataulua ja pohdimme, millaista tarinalähtöisen ryhmätoiminnan tulisi olla, jotta se tukisi osallistujien toimijuutta mahdollisimman hyvin. Hahmottelimme, millaisia työtapoja ryhmätoimintaan voisi kuulua ja millaista tarinaa lähtisimme yhdessä rakentamaan. Työtapoina mainittiin yhteinen ideointi esimerkiksi Pinterestissä tai Canvassa, piirtäminen, kuvakäsikirjoitus sekä kohtaukset sketseinä.

Kuva 1. Hankkeen kirjallisuusterapeuttinen työskentely piti sisällään muun muassa kuvakorttien käyttöä omien tunteiden ja ajatusten sanallistamisessa. Kuvattu 13.9.2023.

Oman lyhytelokuvan ideoinnin ohella alkusyksyn tapoamisten keskiössä oli itselle merkityksellisten elokuvakokemuksien jakaminen keskustellen ja kirjoittaen. Tärkeinä 2000-luvun jälkeen valmistuneina elokuvina mainittiin esimerkiksi *The French Dispatch* (USA 2021), *Joker* (USA 2019), *Everything Everywhere All at Once* (USA 2022), *Once upon a Time in Hollywood* (USA/Iso-Britannia/Kiina 2019), *Bohemian Rhapsody* (Iso-Britannia/USA 2018), *Isä* (*The Father*, Iso-Britannia 2020) sekä *Coraline ja toinen todellisuus* (*Coraline*, USA 2009).

Mainitut itselle merkittävät elokuvat vaikuttivat myös lyhytelokuvan ideointiin ja käsikirjoitukseen: *Joker*-elokuva oli yksi syy sille, että aloimme keskustella epäonnistuneesta terapiasta sekä huono-osaisen yksilön näkymättömyydestä yhteiskunnassa. Ajatus episodimuotoisesta, eri tyylejä yhdistelevästä elokuvasta ja siitä, että lähtisimme rakentamaan terapiaistuntoja käsittelevää

tarinaa, syntyi jo toisella istunnolla. Päätös vahvistui kolmannella kokoontumiskerralla, kun edelliseltä kerralta poissa olleet kaksi nuorta olivat paikalla.

Nuoret muistelivat terapia-aiheen löytyneen yhteisen ideoinnin pohjalta varsin helposti:

Perttu: Meillä oli sellainen ideointi. Me koottiin fläppitaululle millaisia juonenkäänteitä voisi olla.

Noya: Ku oli se artikkeli missä kerrottiin, että terapeutti nukahti, tai psykiatri nukahti, tän yhen potilaan käynnin aikana, ni mä kerroin siitä, ja se oli ainakin muistaakseni yksi lähtökohdista. (Hämäläinen 2024.)

Tavoittelimme monissa kohtauksissa myös Florian Zellerin ohjaamasta *Isä*-elokuvasta välittyvää tunnetta siitä, että katsoja seuraa elokuvan hahmon harhojen värittämää maailmaa, sekä Quentin Tarantinon *Once upon a Time in Hollywoodin* tai Wes Anderssonin *The French Dispatchin* kaltaista outouden tunnelmaa. Lyhytelokuvassa esitellään kolmen eri terapia-asiakkaan tarina. Kolmannen terapiatarinan tyttären ja äidin konfliktissa on piirteitä Daniel Kwanin ja Daniel Scheinertin ohjaamasta *Everything Everywhere All at Once*-elokuvasta, jossa elokuvan äitihahmo ei siedä ajatusta tyttärensä homoseksuaalisuudesta. Lisäksi tavoittelimme Henry Selickin *Coraline ja toinen todellisuus*-elokuvan tyyliä kuvakulmilla ja kasvokuvilla.

Viimeisellä kokoontumiskerralla ennen käsikirjoitus- ja kuvausvaiheen alkamista kävimme elokuvanäytöksessä katsomassa Aki Kaurismäen *Kuolleet lehdet* (Suomi 2023). Tämä elokuva kiinnosti nuoria paitsi sen herättämän kansainvälisen huomion vuoksi myös siksi, ettei kukaan nuorista ollut nähnyt Kaurismäen elokuvia aiemmin. Elokuvan jälkeen keskustelimme yhdessä näkemästämme, mikä toi näkyväksi sitä, millaisia näkemyksiä ja mieltymyksiä osallistujilla oli elokuvien suhteen. Tämä ryhmäkerta sijoittui syksyn tapaamistemme puoliväliin ja toimi vedenjakajana myös siinä mielessä, että se jäi viimeiseksi kerraksi, jolloin kaikki ryhmän osallistujat olivat paikalla. Kaksi nuorista ei osallistunut hankkeen toimintaan enää tämän kerran jälkeen haastavan elämäntilanteen ja käytännön osallistumisvaikeuksien vuoksi. Toisen, maahanmuuttajataustaisen osallistujan poisjääntiin saattoivat vaikuttaa myös kommunikointiin liittyvät ongelmat.

Kohti valmista elokuvaa

Kolmannen periodin pituudeksi oli arvioitu kuusi kokoontumiskertaa. Sen tavoitteena oli rakentaa kunkin osallistujan omien merkityksellisten tarinoiden pohjalta yhteinen, eri taidemuotoja luovasti yhdistelevä lyhytelokuva. Ajatuksena oli, että periodin kaksi ensimmäistä työpajakertaa käytettäisiin omien tarinoiden kertomiseen kunkin osallistujan haluamalla tavalla (videoimalla, piirtämällä, kirjoittamalla tms.) ja kolmella seuraavalla kerralla kunkin oman tarinan pohjalta rakennettaisiin ryhmän yhteinen tarina.

Olimme jo syksyn ensimmäisissä istunnoissa päättäneet, että lyhytelokuva koostuisi kolmesta terapiaistunnosta, jotka muodostaisivat kukin oman erillisen tarinansa. Kunkin episodin idea oli toisista hieman poikkeava. Ensimmäisen episodin runko syntyi reflektiona epäonnistuneisiin terapiakäynteihin liittyviin tarinoihin ja kokemuksiin. Sen teema oli näkymättömyys. Perttu otti vastuulleen ensimmäisen elokuvan terapeutin vastaanotolle tulevan asiakkaan käsikirjoittamisen. Hän myös halusi näytellä elokuvassa kyseisen asiakkaan roolin. Toisen episodin aihio lähti musiikista ja ahdistavasta äänimaailmasta, ja sen teema oli vainoharha. Tämän tarinan oli tarkoitus pohjautua projektista sittemmin pois jääneen osallistujan säveltämään musiikkiin ja äänimaailmaan. Hänen jäätyään hankkeesta pois viimeistelimme käsikirjoituksen yhdessä koko ryhmän kanssa ja Matias otti vastuulleen äänimaailman luomisen. Kolmas tarina käsitteli hankalia ylisukupolvisia suhteita ja sen teemana oli vanhempien ja tyttären välinen haavoittava suhde. Kolmannen tarinan käsikirjoittajiksi lupautuivat Eeva ja Noya. Kun nuoret olivat pienryhmissä tai yksin kirjoittaneet omat tarinansa, niistä alettiin punoa yhteen kokonaista tarinaa.

Tarinoiden ensimmäiset versiot olivat vahvan omaelämäkerrallisia. Kun työstimme tekstejä yhdessä, muokkasimme tekstejä niin, että omaan elämään liittyviä yksityiskohtia häivyttiin roolihahmon tarinasta. Näin pyrimme mahdollistamaan taiteen metaforisen suojan toteutumisen (vrt. Känkänen 2013, 99–101). Ajattelimme, että tällä tavoin esimerkiksi elokuvan katsojien reaktiot ja heiltä saatu palaute ei kohdistuisi suoraan kirjoittajien omaan elämänhistoriaan vaan roolihahmon kokemuksiin. Tarinan hahmotteluun käytettiin muutama tapaaminen, joissa apuna oli myös fläppitaulu. Iso oivallus oli, kun päätettiin, että tarinoita yhdistävänä tekijänä olisikin terapeutti, jonka vastaanotolla tarinoiden hahmot käyvät (ks. kuva 2) ja sitä kautta kertovat tarinansa. Terapeutin hahmon kehittämisessä olennaista oli se, että ryhmän

varttunein jäsen lupautui näyttelemään terapeutin roolia ja hahmotteli sekä toteutti itse hahmon puvustuksen.

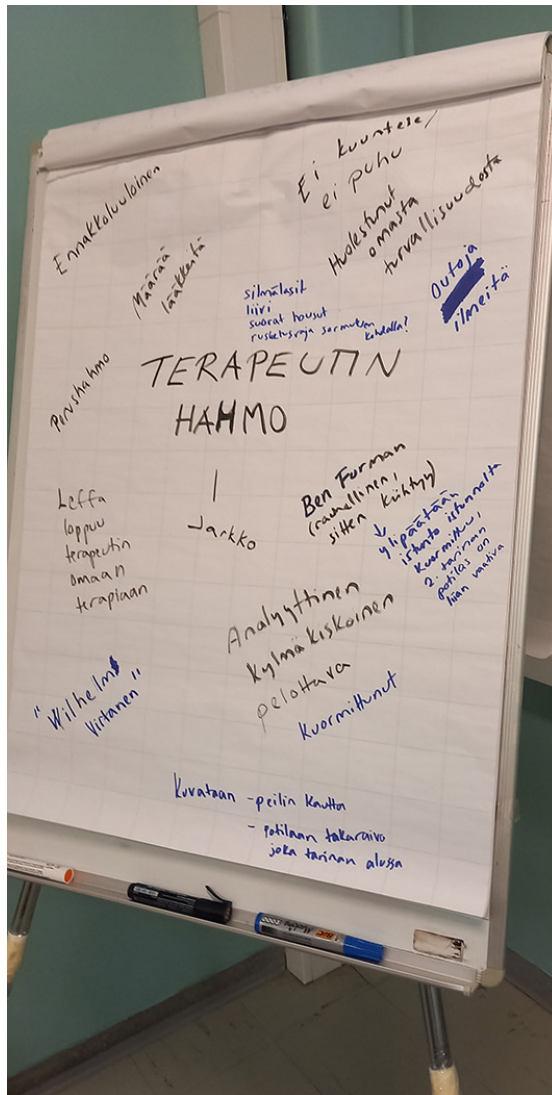
Kun elokuvan runko oli hahmottunut, esittelimme idean hankkeen kuvaajalle Matiakselle. Hän koki roolinsa kuvaajana kiinnostavaksi mahdollisuudeksi lähteä yhdessä hankkeen vetäjien ja osallistujien kanssa katsomaan, mitä prosessi toisi tullessaan, vaikka projekti tulisikin luultavasti viemään paljon aikaa.

Tarinoiden ja kuvakäsikirjoituksen hahmotuttua tarpeeksi pitkälle aloimme suunnitella aikatauluja. Ohjaaja Eeva oli vastuussa kuvakäsikirjoituksen laatimisesta ja hioi sitä matkan varrella tarkemmaksi. Apuna käytettiin kynän ja paperin lisäksi sähköistä tablettia ja kynää. Kuvakäsikirjoitus oli laadittu löyhäksi, jotta se mahdollistaisi luovien ratkaisujen teon myös leikkausvaiheessa.

Kuvausaikatauluja suunnitelllessamme käytimme avuksi Googlen Jamboard-palvelua, johon kokosimme yhdessä talteen kuvausten suunnitteluun liittyviä ajatuksia ja tapauksissa sopimiamme asioita. Lisäksi tutkimme verkosta erilaisia elokuvan esituotantoon ja kuvaamisen suunnitteluun ohjeistavia verkkolähteitä, kuten esimerkiksi Studio Binder -verkkosivun opetusmateriaaleja.

Elokuvan valmisteluun kuului tarinan ja käsikirjoituksen valmistelun lisäksi monenlaisia muitakin vaiheita, joihin nuoret osallistuivat aikataulujensa ja jaksamisensa mukaisesti. Ennen varsinaisia kuvauksia jouduimme pohtimaan, mistä tarvittavat rekvisiitat hankittaisiin ja missä kohteissa kuvaamme, sekä varaamaan kohteet kuvauskäyttöön ja etsimään näyttelijöitä.

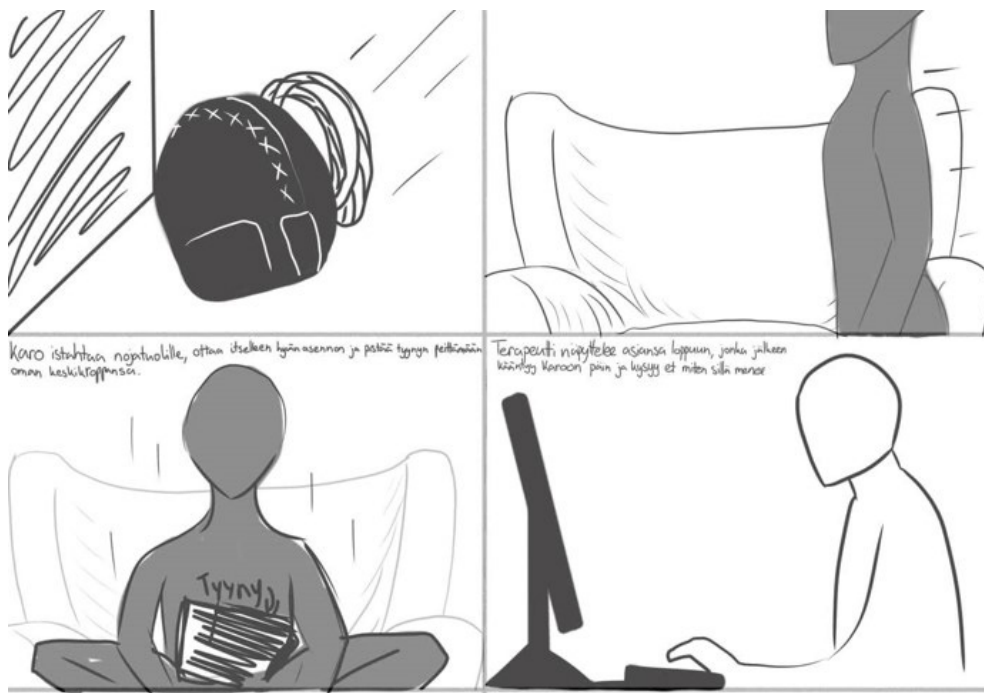
Varsinaisia kuvauspäiviä oli hankkeessa kokonaisuudessaan seitsemän. Ne ajoittuivat yksittäisiin päiviin vuoden 2023 marras- ja joulukuussa. Matiaksen rooli tässä hankkeen vaiheessa oli keskeinen, koska hän oli vastuussa kuvaamisesta ja editoimisesta. Hän toi hankkeeseen oman osaamisensa lisäksi myös kaiken elokuvan kuvaamisessa ja editoimisessa käytetyn kaluston, kuten kamerat ja valot. Myös hankkeeseen osallistuneet nuoret pääsivät opettelemaan kaluston käyttöä. Kuvaajana toimimisen ohella Matias antoi nuorille ohjeita ja esimerkkejä siitä, miten prosessissa olisi järkevää edetä hankkeen

Kuva 2. Terapeutin hahmon suunnittelua. Kuvattu 18.10.2023.

rajallisten resurssien sallimissa rajoissa, ja kuinka esimerkiksi käsikirjoituksen ja kuvakäsikirjoituksen laatiminen, väreistä keskustelu, kuvakulmat ja leikkaaminen, äänet ja muut efektit vaikuttaisivat lopputulokseen.

Kuvauspäivien aikataulut vaihtelivat ajallisesti muutaman tunnin sessioista koko päivän mittaisiin ponnistuksiin, ja kuvauspaikat löysimme helppojen kulkuyhteyksien päästä läheltä Jyväskylän keskustaa. Kuvauspäivinä päävastuu kuvaamisesta, kalustosta ja ohjaamisesta oli pääkuvaajalla Matiaksella, mutta vastuuta jaettiin myös nuorille. Erityisesti elokuvan ohjaaja Eeva koki ohjausvastuun ja kuvaamisen harjoittelun itselleen mielekkääksi, koska oli hakeutumassa ohjaajakoulutukseen. Elokuvan kuvausosion toteutus kesti

Kuva 3. Eevan ensimmäisiä hahmotelmia kuvakäsikirjoituksesta. Kuvattu 27.9.2023.

Kuva 4. Elokuvan kuvaukset meneillään. Matias opastaa elokuvan ohjaajaa kuvaamisessa. Kuvattu 22.11.2023.

lopulta huomattavasti pidempään kuin mitä olimme budjettia laatiessamme ajatelleet, koska osallistujat halusivat tehdä digitarinan sijaan lyhytelokuvan. Myös nuorten jaksamiseen liittyvät epävarmuustekijät sekä näyttelijöiden sairastumiset hankaloittivat kuvausten aikataulutusta.

Matiaksen alkuperäinen ajatus oli osallistaa nuoria myös elokuvan editointivaiheeseen. Tämä kuitenkin osoittautui mahdottomaksi hankkeen aikataulujen puitteissa. Näin Matias päätyi leikkaamaan elokuvan yksin. Elokuvan ensimmäinen vedos katsottiin osallistujien kanssa yhdessä läpi, ja Matias teki sen herättämien kommenttien pohjalta muutoksia ja korjauksia. Leikkaamisen apuna oli yhdessä laadittu tekstipohjainen käsikirjoitus sekä ohjaajan tekemä kuvakäsikirjoitus. Elokuvan äänet jouduttiin taltioimaan uudelleen studiossa, koska kuvauspaikoissa oli heikko akustiikka ja paljon taustamelua. Nauhoitimme kaikkien näyttelijöiden kanssa repliikit elokuvan leikkauksen jälkeen uudelleen, jonka jälkeen Matias lisäsi ne aiempien repliikkien päälle. Tämä vei paljon aikaa. Lisäksi elokuvaan lisättiin myös erilaisia elokuvan tapahtumiin kuuluvia ja kuvien ja liikkeiden mukaan synkronoituja niin sanottuja *foley*-ääniä ja efektejä.

Elokuvan valmistuttua helmikuussa 2024 järjestimme hankkeen toimijoiden yhteisen tapahtuman, jossa katsoimme valmiin elokuvan. Olimme hankkineet tilaisuuteen pientä tarjottavaa ja juhlistimme näin yhteistä saavutusta. Tilaisuuden jälkeen kuvasimme vielä keskustelutuokion, jossa työryhmä pääsi yhdessä pohtimaan elokuvan tekemisen herättämiä ajatuksiaan. Keskustelu on katsottavissa Youtubesta (Hämäläinen 2024). Tämän jälkeen hankkeessa keskityttiin elokuvatapahtumien, erityisesti elokuvan ensi-illan järjestelyyn, hanketta koskevien tekstien ja esitelmien laatimiseen sekä raportointiin.

Elokuvan ensi-ilta elokuvateatteri Aurorassa Jyväskylän Yläkaupungin yön yhteydessä toukokuussa 2024 oli onnistunut päätös hankkeelle: saimme salin täyteen innostunutta yleisöä ja kaikki elokuvan tekemiseen osallistuneet pääsivät esittäytymään elokuvan jälkeen sekä kertomaan yleisölle siitä, millainen kokemus heille oli. Etnografisen tutkimuksen luonteen mukaisesti halusimme rakentaa ensi-illasta vuorovaikutteisen ja pohtia samalla myös hankkeen kokonaismerkitystä. Siksi tilaisuuteen sisältyi myös paneelikeskustelu taidelähtöisten menetelmien potentiaalista hyvinvoinnin lisäämisessä. Lopuksi keskustelimme yleisön kanssa. Yleisö piti niin hanketta kuin sen tiimoilta valmistuneen elokuvan aihevalintaakin yhteiskunnallisesti tärkeänä. Järjestimme kevään kuluessa muitakin elokuvatapahtumia muun muassa Hämeenlinnan Kumppanuustalolla ja Korpilahden Alkio-opistolla. Elokuvanäytöksen lisäksi kerroimme tapahtumissa Mielelön muuvi -hankkeesta ja keskustelimme elokuvasta kirjoitustehtävien pohjalta. Pyysimme osallistujia kirjoittamaan esimerkiksi elokuvan herättämistä tunteista sekä pohtimaan, kuka henkilöihahmoista tuntui samaistuttavimmalta ja miksi.

Nuorten osallistuminen ja yhteisvastuullinen toimijuus

Britanniassa toteutetussa nuorten elokuvahankkeessa (CWDC 2010, 13, 19) havaittiin, että elokuvaprosessin avulla voidaan tavoittaa, sitouttaa ja osallistaa erilaisista taustoista tulevia nuoria. Saman havainnon teimme myös Mielelön muuvi -hankkeessa. Jo se, että päätimme tehdä lyhytelokuvan teknisesti yksinkertaisempien digitarinoiden sijaan, oli nuorten oma päätös. Heidän yhteisenä tahtotilanaan oli harjaantua lyhytelokuvan tekemiseen ja käyttää monipuolista osaamistaan niin, että elokuvasta tulisi mahdollisimman hyvä

ja taiteellisesti korkeatasoinen. Tämä linjaus määritti syksyn ryhmäkokoonnutumisia. Näin toiminta alkoi etäännyttä perinteisestä kirjallisuusterapiasta, jossa lopputuloksen taiteellisella laadulla ei ole merkitystä. Ryhmätoiminta koettiin onnistuneeksi. Noya luonnehti sen merkitystä näin:

Sosiaalustumisenhan tässä on ollut niinkun aika hyvä ja ollaan tutustuttu uusiin ihmisiin. Se puhuminenkin auttaa varmasti jotakuta ja se, että sen pääsee näyttämään jotenkin luovemmalla tavalla, sellasta taiteellista purkua. (Noya 7.2.2024.)

Jarkko puolestaan luonnehti ilmapiiriä hyväksi (sairauksista johtuvista) poissaoloista huolimatta:

Se [ilmapiiri] oli ihan hyvä ja rento, ei ollut mitään, että kellekään olisi ollut pinna kireellä tai muuten tälleen. Vähän nuo nuhat pääsi vaikuttamaan, mutta muuten kaikki on olleet aika lailla hyvällä tuulella, vaikka välillä on mennytkin päivä vähän pitkäksi. (Jarkko 24.1.2024.)

Hankkeen toiminnassa sen alusta asti mukana olleesta viidestä nuoresta kolme jatkoi prosessin loppuun asti, mutta heidänkin osallistumisensa yhteisiin tapaamisiin vaihteli. Saimme kuitenkin pienelläkin joukolla edistettyä elokuvaprosessia ja ryhmäytymistä jokaisella tapaamiskerralla. Runsaat poissaolot kuitenkin mietityttivät ryhmän ohjaajien lisäksi myös osallistujia. Kaikki näkivät riskinä sen, että paikalla olevat nuoret joutuvat tekemään enemmän, jotta elokuvan tekeminen etenisi. Erityisenä uhkana tämä nähtiin sellaiselle nuorelle, jolla on taipumusta perfektiomismiin ja uupumukseen. Riskin minimoimiseksi on tärkeää, että ohjaajat toisaalta kannustavat, toisaalta osaavat vetää rajat liialliselle tekemiselle:

Jos joku on yliajattelevainen ja miettii, että ei tee tarpeeksi, niin siitä voi tulla joku paha kierre [...] Varmaan se tukeminen siinä: että wau, teitpä hyvän työn, osaatko vielä tehdä tän, ja sen tukeminen, että ei tee liikaa. (Noya 7.2.2024.)

Leimallinen piirre hankkeessamme oli, että usein tapaamisista pois jääneet osallistujat edistivät elokuvaprosessia omalla ajallaan esimerkiksi yhteiskir-

Kuva 5. Kirjallisuusterapiaohjaaja/tutkija Karoliina työssään fläppitaulun äärellä. Kuvattu 13.9.2023.

joittamiseen soveltuvan Jamboard-työkalun avulla ideoimalla tai itsenäisesti kuvakäsikirjoitusta tekemällä. Poissaolojen vaikutusta elokuvan tekemiseen vähensi se, että toinen vapaaehtoinen kuvaajamme Jarkko oli lähes aina mukana kokoontumisissa. Jarkosta tuli hankkeen aikana yhä vahvemmin toimintaa koossa pitävä toimija. Hän pystyi osallistumaan yhteiseen ideointiin, sijaistamaan Matiasta kuvaajana ja ennen kaikkea näyttelemään elokuvan pääroolia sekä yhtä sivuroolia. Vain muutama elokuvan kohtauksista oli sellaisia, joissa Jarkkoa ei tarvittu. Hänellä oli lopulta yllättävän suuri merkitys elokuvan tekemiselle. Alun perin Jarkko hahmotti roolinsa hankkeessa neuvonantajana, joka voi tarvittaessa antaa vinkkejä ja auttaa teknisissä pulmissa, kuitenkin niin, ettei ohjailisi elokuvaprosessia liikaa. Hän siis painotti omassa osallisuudessaan teknisen toteutuksen valvontaa ja laadunvarmistusta, ei niinkään hankkeen pääasiaksi tunnistamaansa sosiaalipoliittista tai emansipatorista ulottuvuutta:

Jos minua tarvitaan, niin jonkinlaisena teknisenä neuvonantajana; nään itteni tässä supervisorina, että jos tulee mutkia matkaan niin sitten pohditaan miten niistä päästään yli [...] Yritin hillitä itteeni, etten puuttuisi liikaa, kun tähän oli nuorille suunnattu juttu, että tästä ei tulisi minun elokuvaa [...] Semmoisia pieniä johdatteluja pääsi tekemään niissä kuvaustilanteissa, kuvakulmiin pääsi vaikuttamaan. (Jarkko 24.1.2024.)

Näyttelijän työ oli aiemmin vain kameran toisella puolella kuvaajan roolissa olleelle Jarkolle uusi kokemus, jonka hän koki haastavana, mutta lopulta varsin palkitsevana, kuten koko projektin. Hankkeen kautta hän sai päiviinsä mielekästä tekemistä ja jaettua toisille omaa kuvausalan asiantuntemustaan:

Näyttelijän rooli oli jonkinasteinen haaste [...] kun on ollut kameran toisella puolella. Välillä vähän samaistunut niihinkin [elokuvan] hahmoihin, että ”tässä tilanteessa pitäisi periaatteessa olla näin”. Ei mua jännittänyt yhtään, kun on hyvä porukka niin mikäs siinä. [...] Siis tää on ollut mukava projekti. Ei varsinaisesti tullut mitään uutta, mutta tämän kautta pystyi ylläpitämään omaa ammattitaitoa – tämä on apatian vastaista toimintaa. En olisi muuten tehnyt juuri mitään, enemmän tai vähemmän lorvinut ja sitten tehnyt jotain pikku projekteja. Tämä oli vähän pitkäkestoisempi juttu. (Jarkko 24.1.2024.)

Elokuvan ohjaajaksi valikoitui yksi nuorista osallistujista, Eeva, jonka tavoitteena oli hakeutua elokuva-alan koulutukseen. Hanke antoi hänelle mahdollisuuden harjoitella ohjaajan työtä käytännössä.

Oon toiminu elokuvaohjaajana ja myös kuvakässärin kirjoittajana ja hieman näyttelijänä parissa kohtauksessa. Ehkä haastavinta oli elokuvan ohjaus paikan päällä, koska terveys ei ollut mikään paras ja oli kiirettä. Aika ei just oikein riittänyt – tai alun perin ajateltiin että kyllä nää kohtaukset menee kahdessa päivässä, mut meni niihin vähän enemmän. Kuvakässäriä mä kirjoitin suurimmaksi osaksi kaksi päivää putkeen [...] Ohjaus oli kyllä ihan uusi juttu, olin just valmistunut [...] Tosi hyvä kokemus, oli tosi hyvä löytää heti valmistumisen jälkeen tämä projekti ja sitten osallistua siihen. Nyt puoli vuotta ollaan tehty tätä aika ahkerasti. (Eeva 7.2.2024.)

Eeva oli syksyn kokoontumisissa mukana vaihtelevasti, mutta teki poissaoloistaan huolimatta itsenäisesti kolmannen terapiatarinan käsikirjoituksen ja koko elokuvan kuvakäsikirjoituksen. Kuvauspäivinä Eeva kantoi pääosan ohjausvastuusta neljänä seitsemästä kuvauspäivästä eli aina paikalla ollessaan. Eeva sai kuitenkin ohjaamiseensa tukea hankkeen toiminnasta vastaavalta

Hennalta sekä teknistä tukea Matiakselta tai toiselta kuvaajalta Jarkolta.

Hankkeessa työharjoittelijan, käsikirjoittajan ja näyttelijän rooleissa toimineelle Pertulle merkittävin motivaatio toimintaan osallistumiselle oli mahdollisuus tehdä ammattikorkeakoulun työharjoittelu omiin kiinnostuksen kohteisiin nähden mielekkäältä vaikuttavassa hankkeessa. Osallisuuttaan hankkeessa Perttu kuvaili näin:

Mä näyttelin käsikirjoittamaani tekstiä, sit mä autoin toimistohommissa esimerkiksi ettimällä sivuosien näyttelijöitä ja tekemällä prosessikuvauksia ja muuta semmosta, suunnitelmajuttuja. Ja yhtä julistetta tein. Mä olin harjoittelussa. Jos olis ollut aikaa, niin olisin voinut olla tekemässä musiikkiakin. (Perttu 7.2.2024.)

Ajatus harjoittelun suorittamisen mahdollisuuksista auttoi Perttua jatkamaan silloinkin, kun jaksaminen muutoin olisi ollut heikoilla. Hankkeessa Perttua viehätti myös poikkitaiteellisuus. Se, että hanke keskittyi nimenomaan elokuvan tekemiseen ja mahdollisuus työskennellä myös kotoa käsin olivat Pertulle lisäarvoja.

Poikkitaiteellisuus, että voi tehdä musiikkia johonkin elokuvaan tai [...] esittävästä taiteista, kun teatteri- ja musiikkitaustaa on [...] ja uusia asioita oppii myös – käsikirjoitus, suunnittelu porukassa. Ainakin tapaa uusia ihmisiä. Hybridimalli on hyvä, välillä voi tehdä kotona ja välillä tavataan toimistolla. Oon tykännyt hybridimallista, siinä on hyviä puolia. (Perttu 7.2.2024.)

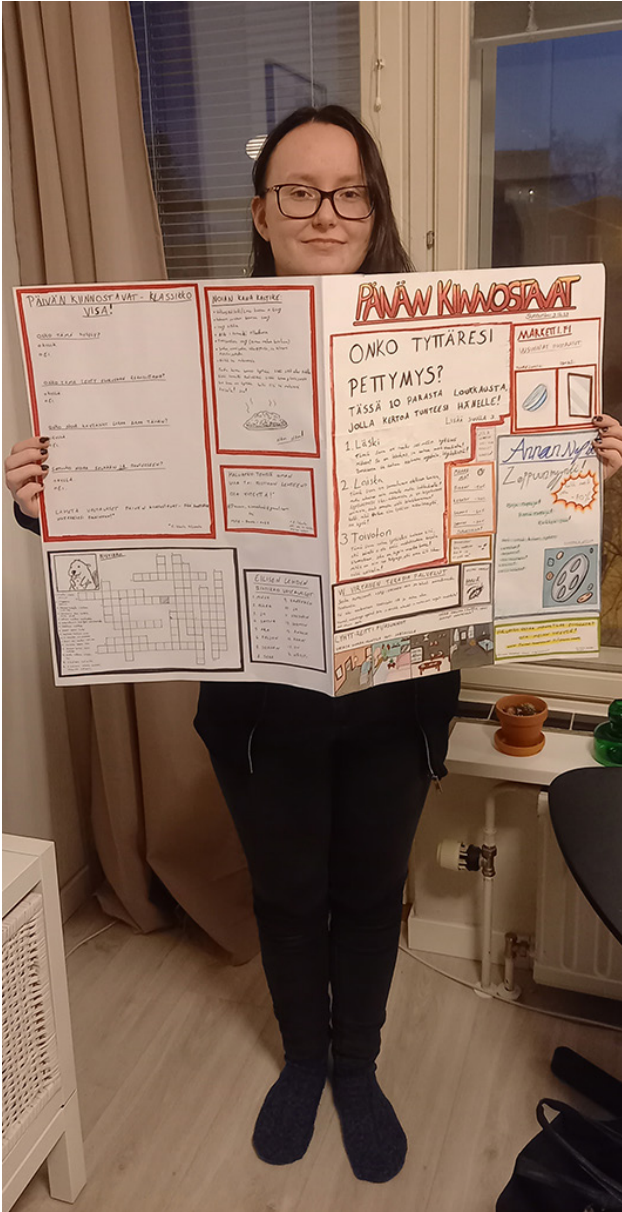
Hankkeessa näyttelijän, animaatioiden piirtäjän sekä kolmannen terapia-tarinan käsikirjoittajan rooleissa toiminut Noya kuvasi osallisuuttaan hankkeessa seuraavasti:

No en mä tiedä miten mä sitä kuvailisin, miten merkittävä mä olisin ollut [...] tuntuu, että mä olin osa projektia, tein ihan hyvin niin kuin kaikki muutkin. Ei tuntunut siltä, että mä olisin ollut taakka projektissa. (Noya 7.2.2024.)

Noyan ilmaisu ”en kokenut, että mä olisin ollut taakka” herättää miettimään, onko taustalla ehkä aiempiin elämäntapahtumiin pohjautuvaa kokemusta siitä, että itseä on ollut vaikeaa kokea hyödylliseksi yhteisön jäseneksi. Täs-

Kuva 6. Perttu harjoittelee peili kohtausta. Henna tarkkailee kuvakäsikirjoituksen toteutumista, Eeva valmistautuu kuvaamaan. Kuvattu 22.11.2023.

Kuva 7. Noya esittelee itse elokuvan isäkohtauksia varten tekemänsä sanomalehteä, jossa kaikki teksti viittaa jotenkin elokuvan maailmaan. Kuvattu 4.12.2023.

Kuva 8. Matias kuvaa kolmannen tarinan perhetakaumaa. Noya on hypännyt hahmon tyttöystävän rooliin siihen aiotun näyttelijän sairastuttua. Kuvattu 4.12.2023.

sä hankkeessa Noyalla, kuten kaikilla alusta loppuun toiminnassa mukana olleilla osallistujilla oli useampia rooleja ja paljon vastuuta. Noya käytti paljon aikaa elokuvan animaatioiden – liikkuvien silmien sekä kolmannen terapiatarinan äidin nappisilmien – piirtämiseen sekä rekvisiittana toimineen sanomalehden tekemiseen.

Lisäksi Noyan panos näyttelijänä oli merkittävä – hän esitti elokuvassa yhteensä kolmea eri roolia. Noya korosti työryhmän ja toisten osallistujien sekä avoimen keskustelun merkitystä siinä, että hän päätti toimintaan tutustumisen jälkeen jäädä mukaan: ”Kaikki ihmiset vaikutti niin mukavilta, ja ajattelin, että ei tästä haittaakaan ole. [...] Se, oli se, että me puhuttiin avoimesti, joka sai meidät sitten hyvin liikkeelle.” (Noya 7.2.2024.)

Hankkeen alusta loppuun mukana olleen työryhmän lisäksi myös elokuvaan vapaaehtoisiksi ilmoittautuneet näyttelijät kokivat mukana olonsa tärkeänä ja kuvausten ilmapiirin hyvänä. Suurin osa heistä oli mukana vain yhtenä kuvauspäivänä, mutta yksi nuorista näyttelijöistä osallistui niin käsikirjoituksen viimeistelyyn, kahteen kuvauspäivään kuin prosessia kuvaavaan loppukeskusteluunkin. Erityisen merkittävänä sekä hän että kolmannen terapiatarinan äidin roolia näytellyt henkilö pitivät elokuvan yhteiskunnallisesti tärkeää aihevalintaa. Myös hankkeeseen osallistuneita nuoria motivoi yhteiskunnallinen vaikuttaminen elokuvan avulla (ks. myös Autio 2024).

Johtopäätökset ja yhteenveto

Hankkeessa kehitettiin nuorten osallisuuden kokemusta tukeva nuori- ja tarinalähtöinen elokuvatyöskentelyn menetelmä, joka on esitelty Aution (2024) opinnäytetyössä. Tärkeä osa menetelmää olivat kirjallisuusterapeuttiset työtavat, kuten kuvakorttien käyttö ja sanapilvien kokoaminen. Ne koettiin toimivana metodina sekä oman elämän käsittelyyn että yhteiseen ideointiin. Yhdessä käsikirjoittaminen ja elokuvista keskusteleminen helpottivat oman elämän ja sen merkityksellisyyden käsittelyä sekä oman osaamisen tunnistamista turvallisesti taiteen metaforisen suojan turvin. Turvallisuus sekä ryhmän hyvä ilmapiiri nähtiin elokuvatoiminnassa tärkeinä arvoina (vrt. Autio 2024).

Hankkeessa loppuun asti mukana olleet nuoret kuvasivat projektiin osallistumista oman elämän kannalta merkitykselliseksi kokemukseksi ja olivat ylpeitä omasta panoksestaan yhteisen lyhytelokuvan teossa. Koko työryhmälle oli tärkeää tehdä ”oikea” elokuva, saada se valmiiksi ja tehdä siitä mahdollisimman onnistunut. Toiminnan vahva tavoitteellisuus erotti sen perinteisestä kirjallisuusterapeuttisesta työskentelystä, missä yhtenä keskeisenä periaatteena on keskittyä oman itsetuntemuksen kehittymiseen sekä hyvinvoinnin parantamiseen enemmän kuin esteettisesti korkeatasoisen taideteoksen synnyttämiseen. Kirjallisuusterapiaohjaukseen tämä aiheutti ristipaineita sen suhteen, milloin priorisoida elokuvan valmistuminen ja tyydyttävä taiteellinen laatu, milloin taas varmistaa, ettei kukaan osallistujista kuormitu liikaa. Ryhmän taiteellinen luovuus oli keskeinen syy sille, että toiminta koettiin palkitsevaksi ja lopputuloksena syntyneeseen elokuvaan oltiin tyytyväisiä. Myös brittiläisen CWDC:n tutkimuksen tulokset osoittivat, että yhteisöllisessä elokuvanteossa tarvitaan monenlaisia taitoja ja hankkeissa voidaan ja kannattaa hyödyntää osallistujien erilaisia vahvuuksia. (CWDC 2010, 8–12, 15.)

Yksilöhaastatteluissa ja ryhmäkeskustelussa hankkeen merkityksestä itselle mainittiin verkostoituminen ja uusiin ihmisiin tutustuminen, uusien

asioiden oppiminen, ammatinvalinnan tuki, merkityksellisyyden tunteen lisääntyminen, yhteistoiminta, ryhmäytyminen ja yhteinen pohdinta. Tulokset olivat hyvin samantyyppisiä kuin brittiläisessä hankkeessa (CWDC 2010, 13, 19) tai kotimaisessa luovien menetelmien tutkimuksessa (Huhtinen-Hilden & Isola 2019), jossa todettiin elokuvatyöskentelyn parantavan muun muassa nuorten keskittymiskykyä, sitoutumista sekä viestintä- ja tiimityön taitoja, omien voimavarojen tunnistamista ja käyttöä sekä vahvistavan osallisuutta, yhteenkuuluvuuden tunnetta ja elämän merkityksellisyyden kokemusta.

Nuoret kokivat elokuvan mielenterveysteeman yhteiskunnallisesti tärkeänä ja kantaaottavana. Erytisen onnistuneena he pitivät kuvausta siitä, kuinka elokuvan terapeutti joutuu nöyrytymään omien mielenterveyden haasteiden edessä ja hakemaan apua:

Noya: Se oli hyvin rakennettu se kokonaisuus siinä, että ensimmäisessä tarinassa oli vielä vähän sitä ylpeyttä, että ”tää ei oo koskaan mun tilanne ja tästä mä sitatoin sulle oikeen hienosti” ja seuraavan potilaan aikana (eli minun aikana!) – kolahti jo silmät.

Eeva: ...kohti omaa todellisuutta

Noya: Jep, todellisuus alkaa vähän murtumaan ympärillä, että ehkä tässä tarviikin apua, ja sitten se viimeinen tarina kolahti vielä enemmän, liian lähelle kotia, osui sydämeen – ehkä siinä vaiheessa terapeutti sitten ymmärsi, että tarvitsee oikeesti sitä apua. (Hämäläinen 2024.)

Elokuvan tarinassa nuoret pitivät tärkeänä myös tuoda esiin syitä, jotka olivat elokuvan hahmojen ongelmien taustalla, koska pahoinvoinnin syyt voivat vaikuttaa paljon ihmisen elämään, ja niiden ymmärtäminen on keskeistä myös terapiakontekstissa (Autio 2024).

Oletuksemme siitä, että audiovisuaalisen ilmaisun käyttö lisäisi nuorten kiinnostusta lähteä tutustumaan toimintaan osoittautui paikkansa pitäväksi. Kaikille osallistujille tämä ei kuitenkaan tarjonnut riittävästi motivaatiota jatkaa hankkeessa loppuun asti. Keskeytysten lisäksi hankkeessa jatkaneillakin nuorilla oli hankkeen kuluessa runsaasti vaikeasti ennakoitavia poissaoloja. Nämä saattavat olla asioita, joihin on hankalaa vaikuttaa – varsinkin työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten elämäntilanteet ja terveydentila vaihtelevat, eikä jaksaminen aina riitä mielekkääksikään koettuun toimintaan. Nuorten runsaat poissaolot väistämättä vaikeuttivat tässäkin hankkeessa työskentelyä ja aiheuttivat lisätyötä paikalla olleille osallistujille. Ne saivat kuitenkin aikaan myös positiivisia asioita: hankkeen kuluessa eri toimijoiden roolit monimuotoistuivat – esimerkiksi yhden näyttelijän sairastuttua yksi hankkeen nuorista sijaisti häntä ja näytteli lopulta kolmea eri roolia. Kuvausvaiheessa mukaan tulleet näyttelijät rikastuttivat osaltaan hanketta. Kaksi heistä osallistui myös hankkeen ensi-iltaan ja yksi prosessia käsittelevään ryhmäkeskusteluun.

Toinen toimintaan vaikuttanut haaste olivat liian vähäiset kuvaukseen käytettävät resurssit, jotka johtuivat alimitoitetusta budjetista. Koska kyseessä oli nuorilähtöinen osallistuva toiminta, emme olleet halunneet etukäteen päättää, millaisen muodon nuorten yhteinen tarina saisi. Tämä sinänsä kaunis ajatus toi kuitenkin mukanaan ongelmia. Emme olleet osanneet arvioida yhteisen elokuvan suunnittelun, tuottamisen, kuvaamisen ja editoimisen aiheuttamaa työmäärää. Siksi esimerkiksi elokuvan editointi jäi hankkeen kuvaajan vastuulle, eikä nuorten osallistuminen siihen ollut aikataulusyistä mahdollista. Yksi hankkeen tärkeistä oppiläksyistä olikin se, että vastaavien menetelmien kehittämisessä ja soveltamisessa kannattaa huomioida riittävien audio-

visuaalisen työskentelyn resurssien turvaaminen. Samalla kuitenkin jaettu vastuu ja aidosti tärkeä rooli luovassa hankkeessa tuntui osaltaan lisäävän mukana olleiden osallisuuden ja toimijuuden kokemusta.

Hanke tuotti myös tietoa etnografisesta tutkimusotteesta eettisesti haastavan aiheen tarkastelussa. Tilanteiden mukaan joustava ja tapahtumia läheltä tarkasteleva, toimijoiden osallisuuteen painottuva tutkimusote sopi hyvin elokuvaprosessin tarkasteluun. Erityisen hyödylliseksi tueksi tutkijalle osoittautuivat valo- ja videokuvaukset kirjallisia muistiinpanoja täydentävinä aineistonkeruumenetelminä sekä mahdollisuus jakaa ja reflektoida huomioita työryhmän jäsenten kanssa. Tärkeitä olivat myös hankkeen järjestämät elokuvatilaisuudet, jotka mahdollistivat elokuvan katsojakokemusten reflektoinnin ja dialogin tekijöiden ja katsojien välillä. Tällainen pohdinta ja osallistavuus hankkeen kaikissa vaiheissa onkin etnografisessa tutkimuksessa tärkeää. *Terapian tarpeessa* -elokuva ja sen tekemistä käsittelevä keskusteludokumentti (Hämäläinen 2024) jatkavat elämäänsä myös Youtubessa ja ovat sitä kautta kaikkien katsottavissa.

Yksi elokuvatyöskentelyn hyvistä puolista on se, että se ei edellytä suomen eikä välttämättä muidenkaan kielten osaamista. Näin elokuva sopii ilmaisu- ja kommunikaatiomuodoksi myös maahanmuuttajien parissa toteutettuun taidelähtöiseen työskentelyyn ja edistää heidän kotiutumistaan uuteen maahan. Tämä on tärkeä näkökulma varsinkin nyt, kun Suomi monikulttuuristuu nopeasti (HundrED, 2024). Monikulttuurisuus ja siihen liittyvät mahdolliset kommunikointihaasteet on kuitenkin syytä huomioida jo hankkeen ennakosuunnittelussa. Nykymaailma muuttuu nopeasti ja näyttäytyy nuorille toisaalta epävarmana ja pelottavana, toisaalta myös mahdollisuuksiltaan lähes rajattomana. Tämä vaatii nuorelta niin sanottuja tulevaisuustaitoja; kykyä kriittiseen ajatteluun, erilaisten näkökulmien hahmottamiseen, ongelmanratkaisuun ja mahdollisten tulevaisuuksien kuvitteluun sekä myötätuntoa itseä ja toisia kohtaan. (Laitinen 2021.) Elokuva on mainio väline tulevaisuustaitojen kehittämiseen, koska sen avulla voi konkreettisesti kertoa vaihtoehtoisia tarinoita ja samalla pohtia omaa elämää symbolisen etäisyyden turvin. Näin elokuva voi selkeyttää tulevaisuuden mahdollisuuksia – tässä hankkeessa nuoret raportoivat elokuvan tekemisen kipinää luoviin harrastuksiin kuten omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen, näyttelemiseen ja teatteriohjaukseen sekä alan pintoihin hakeutumiseen (ks. myös Autio 2024).

Lähteet

Tutkimusaineisto

Hämäläinen, Matias (2024) *Terapian tarpeessa*. Työryhmän ajatuksia. 7.2.2024. Mielelön muuvi -hanke. Saatavilla: https://www.youtube.com/watch?v=zO_l7-tnTc (linkki tarkistettu 8.11.2024).

Jarkko. Tutkimushaastattelu 24.1.2024. Mielelön muuvi -hanke. Haastattelija: Karoliina Maanmieli.

Maanmieli, Karoliina. Tutkimuspäiväkirja 8/2023–5/2024. Mielelön muuvi-hanke.

Noya. Tutkimushaastattelu 7.2.2024. Mielelön muuvi -hanke. Haastattelija: Karoliina Maanmieli.

Perttu. Tutkimushaastattelu 7.2.2024. Mielelön muuvi -hanke. Haastattelija: Karoliina Maanmieli.

Terapian tarpeessa (2024). Lyhytelokuva. Ohjaus: Eeva Nudel. Tuotanto: Mielelön muuvi -hanke. Saatavilla: <https://www.youtube.com/watch?v=tKzejLi4AFg> (linkki tarkistettu 8.11.2024).

Muu aineisto

Bohemian Rhapsody (2018) Elokuva. Ohjaus: Bryan Singer. Tuotanto: 20th Century Fox, Iso-Britannia.

Coraline ja toinen todellisuus (alkup. *Coraline*) (2009) Elokuva. Ohjaus: Henry Selick. Tuotanto: Laika; Focus Features, USA.

Everything Everywhere All at Once (2022) Elokuva. Ohjaus: Daniel Kwan & Daniel Scheinert. Tuotanto: A24, USA.

Isä (alkup. *The Father*) (2020) Elokuva. Ohjaus: Florian Zeller. Tuotanto: Sony Pictures Classics, Iso-Britannia.

Joker (2019) Elokuva. Ohjaus: Todd Phillips. Tuotanto: Warner Bros, USA.

Kuolleet lehdet (2023) Elokuva. Ohjaus: Aki Kaurismäki. Tuotanto: Sputnik, Suomi.

Once Upon a Time in Hollywood (2019) Elokuva. Ohjaus: Quentin Tarantino. Tuotanto: Columbia Pictures; Bona Film Group; Heyday Films; Visiona Romantica, USA.

Studio Binder. Saatavilla: <https://www.studiobinder.com/> (linkki tarkistettu 30.9.2024.)

The French Dispatch (2021) Elokuva. Ohjaus: Wes Anderson. Tuotanto: Searchlight Pictures, USA.

Kirjallisuus

Autio, Henna (2024) *”Kaikki halusivat näyttää taitonsa”. Tarinalähtöisen menetelmän kehittäminen nuorten kanssa.* Yamk opinnäytetyö. Jyväskylä: Jamk.

Children’s Workforce Development Council (CWDC) (2010) *How Can Youth-Led Film Making Be Used Most Effectively to Support Young People to Develop Their Skills and Tackle Issues That Are Important to Them?* Saatavilla: <https://www.gov.uk/government/publications/childrens-workforce-development-council-annual-report-and-accounts-2009-to-2010> (linkki tarkistettu 30.9.2024).

Fingerroos, Outi & Kokko, Marja (2022) Tutkimusetiikka ja hyvä tieteellinen käytäntö. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Lappi Tiina-Riitta (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 64–89.

Holopainen, Johanna; Maanmieli, Karoliina & Kortesoja, Sari (2021) Kohti traumainformoidun kirjallisuusterapian käytäntöä. *Scriptum: Creative Writing Research Journal* 8(2), 1–44. <https://doi.org/10.17011/scriptum/2021/2/1>.

HundrED (2024) *Kaikki kuvaa. Elokuvasivusto kaikenikäisille.* Saatavilla: <https://hundred.org/fi/innovations/kaikki-kuvaa> (linkki tarkistettu 30.9.2024).

Huhtinen-Hildén Laura & Isola, Anna-Maria (2019) Luova ryhmätoiminta lisää hyvinvointia. *Tutkimuksesta tiiviisti* 13, Huhtikuu 2019. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Hämeenaho, Pilvi; Koskinen-Koivisto, Eerika; Mäkinen, Minna & Väkeväinen, Niina (2022) Havainnointi ja haastattelu. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Lappi Tiina-Riitta (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 179–205.

Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto Eerika (2014) Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 7–31.

Hänninen, Riitta; Kajander, Konsta & Lappi, Tiina-Riitta (2022) Etnologian ja antropologian tietoteoreettiset erityispiirteet. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Lappi Tiina-Riitta (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 45–63.

Ihanus, Juhani (2022) Kirjallisuusterapia, terapeutin kirjoittaminen ja kertomukset. Teoksessa Juhani Ihanus (toim.) *Terapeuttinen kirjoittaminen*. Helsinki: Basam Books, 19–84.

Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku (2001) Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, 125–152.

Karjula, Emilia (2022) Creative Writing and Ethnography: Four Explorations. *Scriptum: Creative Writing Research Journal* 9(2). <https://doi.org/10.17011/scriptum/2022/2/1>.

Kelaamo (2022) *Kelaamon työpajat*. Koulukinoyhdistys. Saatavilla: <https://www.kelaamo.fi/kategoria/tapahtumat/tyopajat/> (linkki tarkistettu 30.9.2024).

Kiilakoski, Tomi; Gretschesel, Anu & Nivala Elina (2021) Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Anu Gretschesel & Tomi Kiilakoski (toim.) *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 9–33.

Kupiainen, Jari (2022) Audiovisuaaliset kenttätutkimusmenetelmät. Teoksessa Outi Fingerroos; Konsta Kajander & Lappi Tiina-Riitta (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 206–231.

Kyttänen, Iida (2022) *Nuoret, taide ja kulttuurihyvinvointi: havaintoja TOSI-hankkeen taidetyöpajoista*. Opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-202202021994>.

Känkänen, Päivi (2013) *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia*. Tutkimus 109. Helsingin yliopisto. Helsinki: THL.

Laitinen, Liisa (2017) Taide, taiteellinen toiminta ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Kai Lehkoinen & Elise Vanhanen (toim.) *Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen*. Kokos 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto, 31–46.

Laitinen, Liisa (2021) *Taide nuorten tulevaisuustaitojen tukena*. Tietokortti 1/2021. Taikusydän 11. Saatavilla: https://taikusydan.turkuamk.fi/uploads/2021/10/d2ca3c95-tietokortti_1_2021_taide-nuorten-tulevaisuustaitojen-tukena.pdf (linkki tarkistettu 30.9.2024).

Lehtisalo, Kaarina (2019) Joaquin Phoenix nähdään elämänsä roolissa yhteiskuntakriittisessä Joker-elokuvassa. *Kulttuuritoimitus* 4.10.2019. Saatavilla: <https://kulttuuritoimitus.fi/kritiikit/kritiikit-elokuva/joaquin-phoenix-nahdaan-elamansa-roolissa-yhteiskuntakriittisessa-joker-elokuvassa/> (linkki tarkistettu 8.11.2024).

Reunanen, Liisa (2013) *Nuorten osallisuuden ja osaamisen edistäminen vapaa-ajan toiminnassa. NOTKE-hankkeen hyvät käytännöt*. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5462-9>.

Siivonen, Katriina (2010) *Taiteen särmällä nuorille hyvinvointia. Sitoutumuksia ja toiminta-ajatuksia nuorten tueksi*. Turun Tutu-e-Julkaisuja 6/201. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019052216554>.

Wooder, Bernie (2008) *Movie Therapy*. Joy Publications. Kindle Ebook.

Xamk (2024) *Ilmastokriisin etulinjassa: kanssatutkijuus ja taideperustaiset interventiot nuorten ilmastoaktivismissa ja ilmastokansalaisuuden rakentumisessa*. Saatavilla: <https://www.xamk.fi/hanke/ilmastokriisin-etulinjassa-kanssatutkijuus-ja-taideperustaiset-interventiot-nuorten-ilmastoaktivismissa-ja-ilmastokansalaisuuden-rakentumisessa-2> (linkki tarkistettu 30.9.2024).